

ПРИМЕНА АНТРОПОЛОГИЈЕ У ВОЈНЕ СВРХЕ

Срђан В. Старчевић*

Војска Србије, Кабинет начелника Генералштаба

Потреба за познавањем другог који се опажа као странац и доживљава као непријатељ у потпуности се уклапа у један од основних постулата ратне вештине – да непријатеља треба познавати. Пошто је непријатељ увек човек, у рату је потребно знање о човеку уопште, а како је у питању конкретан човек – треба знати што је могуће више и о његовим специфичностима. Знања о човеку, његовој култури, раду, обичајима, идејама и друштву у коме живи, дакле, о свему ономе чиме се бави антропологија, користила су се у политичке и војне сврхе од времена древних источњачких деспотија до савременог доба. Примена антропологије у војне сврхе предмет је жучних расправа антрополога, посебно у Сједињеним Америчким Државама.

Кључне речи: *антропологија, култура, становништво, империја, оружани сукоб, пацификација.*

Увод

Примена научних знања у војне сврхе стара је колико и наука. Без обзира на то да ли је неки научник желео да допринесе развоју наоружања и војне опреме или је имао на уму мирољубиву употребу свог изума или открића, научна знања су увек налазила примену у рату. То потврђује непрекидни развој ратне технике коју једна зараћена страна најчешће жели да примени као изненађење за другу, супротстављену страну и тиме уништи или обесхрабри непријатељево војнике на бојишту.

Пошто је развој ратне технике најочигледнији пример примене научних знања у војне сврхе, често се, неоправдано, сматра да су знања из природних и техничких наука једина употребљива у ратовању. Израда оружја од гвожђа, борних кола и опсадних справа, цртање мапа, тајна „грчке ватре“, изуми попут дурбина и компаса, употреба барута, производња ватреног оружја, усавршавање нишанских справа, конструисање великих бродова за прекоокеанске пловидбе, откриће експлозива, појава аутоматског оружја, пароброда, авиона, оклопних возила, подморница, ракета и радара и развој нуклеарног наоружања само су најочигледнији примери примене научних знања у војне свр-

* srdjan.starcevic@vs.rs

хе. Међутим, и знања из друштвених и хуманистичких наука могу да се примене у оружаним сукобима и припремама за њих. Дobar пример за то су знања која пружају историја, социологија, андрагогија и психологија.

Једна од друштвених наука која се примењује у оружаним сукобима, а којој се код нас придаје мало пажње, јесте антропологија.¹ У средишту мисли те науке је човек, његова природа, култура, понашање, рад, идеје и друштво. По мишљењу неких аутора, антропологија је холистичка наука, јер „проучава све варијанте људи и све аспекте људске егзистенције у свим историјским периодима“. [2] Она трага за универзалним људским особинама,² али и за типичним карактеристикама неке популације. [1]

Мада је антрополошки поглед на свет утемељен у античкој Грчкој,³ антропологија се систематски структурирала тек половином 21. века. [1] Ипак, људска потреба за познавањем различитих култура, страних језика, других народа, њихових обичаја и друштвене организације постоји вековима уназад. Оно што не припада колективном ја једне организоване људске заједнице, дакле неко други или нешто другачије, скоро увек се доживљава као страном, а често и као непријатељско. Следећи Хегелов траг, Карл Шмит тврди да је непријатељ „управо онај други, странац... нешто друго и страном, тако да су у екстремном случају са њим могући конфликти који се не могу решити нити неким унапред донетим генералним помирењем нити пресудом неког ... трећег“. [3] Потреба за познавањем другог (странца) уткана је у један од основних постулата ратне вештине – да непријатеља треба познавати! Пошто је непријатељ увек човек, у рату је потребно знање о човеку уопште, а будући да је у питању конкретан човек – треба знати што је могуће више и о његовим специфичностима.

Познавање култура као услов за стварање античких империја – *Pax Persica* и *Pax Romana*

Прве познате примере коришћења знања о култури супротстављених народа у војне сврхе налазимо у древним деспотијама Блиског истока. У седмом веку пре Христа медијски краљ Кијаксар одлучио је да се супротстави доминацији Асирије. Схвативши да копља и четвртасти кожни штитови Медијаца, који су се борили као хорда, не могу да се супротставе асирским стрелама, тај краљ Медије је одлучио да се у војним и организацијским стварима угледа на своје непријатеље, тада неприкосновене ратнике. [4] Проучавање асирске војне организације и начина борбе, а потом и примена тих знања, омогућили су Кијаксару да тријумфално уђе у Ниниву.

Други значајни пример употребе знања из областо културе у војне сврхе налазимо у рату између Персије и Новог вавилонског царства. Вавилонија је и у то вре-

¹ По мишљењу неких аутора, антропологија је мост између друштвених и природних наука јер проучава и социјалне и биолошке компоненте човековог бића * (Ч. Чупић, Политичка антропологија, хрестоматија, ФПИ, „Чигоја штампа“, Београд, 2002).

² „Може се посумњати у све што нам је антропологија уопште пружила до данас, али једна истина је несумњива: постоје заједничка обележја која су у исто време и битна за све људе: љубав, нада, вера, моћ, владавина, игра, смрт, сахрањивање... Не може бити истине ако нема и нешто исто у свима нама“ (Антрополошки приступ религији“, у: Ч. Чупић, *исто*, стр. 295).

³ Аристотел је први употребио тај назив да би њиме означио проучавање људске духовне природе. [1]

ме била древна империја, а академски језик и писмо употребљавани су дуже од две и по хиљаде година у континуитету. Сам Вавилон био је највећи град на свету и чудо древне архитектуре. Био је опасан троструким зидинама, дужим од 20 километара, ојачаним кулама, насипима и шанчевима; спољашњи зид био је широк 15 метара и на њему се се могле мимоићи двоколице. У Вавилону се налазио величанствени храм бога Мардука за који се веровало да представља центар универзума. Поред храма, Вавилонци су саградили седмоспратни зигурат висок 92 метра (чувена Вавилонска кула) и Семирамидине висеће вртове, једно од седам чуда античког света. Пророк Јеремија описао је град као „златни пехар у рукама Бога из кога се опија цела земља“. Међутим, владар Вавилоније Набунид није показивао поштовање према обичајима свог народа, што је изазивало велико незадовољство. Персијски владар Кир Мудри искористио је размирице у Вавилонији и поразио њену војску, али није пропустио прилику да искаже поштовање вавилонском богу Мардуку. Чак је и своје војне успехе, на задовољство покорених Вавилонца, приказао као Мардукову вољу. То није било церемонијално преузимање владарске позиције у Вавилонији: био је то начин да се придобију свештеници, најзначајнија класа у Вавилону, а преко њих срца и душе нових поданика. Широм земље гласници су читали краљев проглас у којем је писало да су вавилонски богови Мардук и Набу изабрали Кира да победи дотадашње тиране. Припремљена је и краћа верзија прогласа у стиху да би се данима певала у градовима. Кипове богова Сумера и Акада, које је Набунид однео из Вавилона, Кир је вратио у вавилонске храмове, а својим војницима није дозвољавао да наоружани посећују света места. Такође, користио је сваку прилику да лично учествује у процесијама и верским светковинама. Кир Мудри је разумео друштвени значај религије у Вавилонији и другим покореним земљама. Такође, знао је да толиким просторствима и бројним народима не би могао да влада уколико би их учинио непомирљивим непријатељима. [4]

Када је Киров наследник Камбис заратио са Египтом, египатски адмирал Вецахор Ресна, који је пришао Персијанцима, био је задужен да научи Камбиса да се понаша као фараон. По освајању Египта, тај персијски владар не само да је поштовао египатске обичаје и богове већ је узео и египатско име Месути Ра – „син бога Ра, Камбис“. [4]

Ни Александар Македонски није пропустио прилику да нагласи своје божанско порекло како би владао богатом долином Нила. Тај освајач је наредио да се кују златници на којима је приказан са овнујским роговима, што је требало да га симболично прикаже као Амоновог сина.

Александар Македонски је користио познавање културе непријатеља и у биткама. Пред битку код Граника, одлучио је да искористи ноћ за пребацивање своје коњице преко реке, знајући да Персијанци никада не почињу битку пре него што принесу жртве у свитање. Тиме је стекао предност коју персијски војсковођа није умео да надокнади. [4]

Прави мајстори коришћења културе у војне сврхе били су Римљани. „Од основања града“ 753. године п. н. е. до 117. године, када је Римска империја достигла врхунац територијалног ширења под императором Трајаном, успевали су да прилагоде своју политику, обичаје и начин ратовања најразличитијим условима политичке, културне и војне реалности. Монтескје пише да се мора „приметити да оно што је највише допринело да Римљани постану господари света јесте то што су се, ратујући са низом народа, непрестано одрицали старих обичаја чим би наишли на боље“. [5]

Са посебним жаром Римљани су се посвећивали ратовању и ратној вештини.⁴ Један од стубова те вештине било је испитивање непријатељевих предности и осмишљавање начина да се те предности пониште, а потом употребе у властиту корист. Зато су Римљани против различитих непријатеља ратовали на различите начине. Правилно су уочили посебности Галије, Картагине, Грчке, Македоније, Сирије и Египта.⁵

Римљани су усвајали оно што је друге народе учинило славнима и моћнима. Још док је био само град, Рим је своју војску опремио широким штитом, какав су користили њихови савезници Сабињани, и одбацио мали арголдски штит, којим су се његови војници до тада служили. „Ако је неки народ од природе или из свог устројства извукао неку посебну предност, они су се њоме послужили; нису ништа препуштали случају не би ли се домогли нумидијских коња, крићанских лукова, баlearских најамника, бродова са Родоса“. [4] Креативан приступ наоружању, војној организацији и начину ратовања, али и врлине римског грађанина и политичка промишљеност, омогућили су Риму да победи сваку државу која му се супротставља и успостави потпуну доминацију у тада познатом свету. [6]

Као владари, Римљани су се руководили геслом *divide et impera* (подели и владај), за шта је, опет, било потребно познавање универзалних људских слабости, али и културних специфичности провинција.

Митску основу римске доминације светом дао је славни песник Публије Вергилије Марон у спеву *Енеида*. У шестом певању тог епа пророчица Сибилла одводи тројанског јунака Енеју, од кога, наводно, потиче јулијевско – клаудијевска лоза римских императора, у подземни свет. Ту Енеја слуша речи свог оца Анхиза:

„Римљанине, знај да народима владаш!
Твоја уметност биће – да мир наметнеш,
Да покорне штедиш и пркосне кротиш!“ [7]

Вергилијев еп, између осталог, потврђује антрополошко становиште да се свака власт легитимише политичким митовима о људској заједници, њеном пореклу, поретку, суштинским друштвеним променама, тешким кризама, херојским подвизима и јунацима, мудрим избавитељима и великим вођама. А римска „уметност наметања мира“ остаће вечна инспирација свих империја.

Колонијална антропологија на терену – случај *Pax Gallica*

Свест да је познавање културе значајно за поседовање моћи ширила се међу Европљанима у периоду од краја 15. до почетка 20. века, када су се стварале велике колонијалне империје. Та свест је била, најчешће, последица сопствених греша-

⁴ „Упуштајући се у рат и сматрајући га вештином, Римљани су у њу уносили свој дух и сва своја размишљања не би ли је усавршили.“ [5]

⁵ „Оштри мачеви Гала, Пирови слоновци, само су једанпут могли да их изненаде. Обрушили су се на слабост своје коњице, најпре збацујући узде са коња како се њихова продорност не би зауставила; потом су увели велике. Кад су дознали за шпански мач, одбацили су свој. Развили су знање о морепловству...“ [1]

ка. На основу тешко стеченог искуства европске силе су завладале територијама вишеструко већим од оних којима су господариле у Европи.

Прва улога европских колонија била је успостављање привредних односа са далеким земљама. Да би заштитили своје интересе, Европљани су у колоније доводили војску, али не бројну и никако не елитну. У случају великих сукоба са староседелачким становништвом, та и таква војска понекад није била у стању да заштити колоније. С друге стране, европски ратови су се увек преносили и у колоније. Онај гувернер колоније који би успео да придобије локално становништво извлачио је вишеструку корист. Прво, умањио би вероватноћу побуна против колонијалне власти и тако смањио број војника потребних за одржавање поретка; друго, стекао би савезнике међу суседним домородачким поглаварима, и треће, увећао би људске ресурсе који му стоје на располагању за вођење рата против земље са којом је у рату његова метропола. Познавање култура постало је важно питање за стварање колонијалних империја.

Европљани су често посредовали између зараћених страна у Америци, Азији и Африци. Приликом посредовања и склапања савеза руководили су се војно-политичким и економским интересима. Да би се интереси остварили, требало је исправно проценити односе снага, предности и недостатке различитих одлука.⁶

Добар пример за то су ратови Француске и Енглеске у Северној Америци. У 16. и 17. веку Французи су слали експедиције, да би почетком 18. века завладале пространим областима око Великих језера и долинама Сент Лоренса и Мисисипија. Највећи француски истраживач Северне Америке Шамплен разумео је значај успостављања и одржавања добрих односа са Индијанцима. Боравећи на Квебеку, стекао је поверење Хурона и Алгонкијана. На пролеће 1609. године, Шамплен је учинио велику грешку, пре свега због недовољног познавања урођеничких култура. На позив хуронских поглавица, пристао је да Хуронима помогне у рату против Ирокеза. Француски истраживач није знао да су Ирокези најмоћнији ратници у том делу Северне Америке. Прву битку добили су Хурони, са својим новим савезником. Али, Ирокези су, сазнавши ко су бели савезници њихових непријатеља, вековима гајили посебну огорченост на Французе и извршили су безброј напада на француска насеља дуж реке Сент Лоренс. У току рата за шпанско наслеђе (1702–1713, дакле, читав век касније), ти напади су ослабили Нову Француску. Коначно, Ирокези су се удружили са Британцима и имали важну улогу у борби у којој је Канада припала Британији (рат за аустријско наслеђе, 1740–1748. године, и седмогодишњи рат, 1756–1763. године). [10] Ирокези су се показали као верни савезници и Британци су их, у другој половини 18. века, ангажовали у гушењу устанака америчких побуњеника. [11]

⁶ Ширећи свој утицај у Индији, Британија је подржавала оне обласне господаре чији су интереси били супротстављени француским интересима. За кратко време, средином 18. века, успела је да истисне све конкурентске европске земље из Индије. [8] Позната је грешка директора Источноиндијске компаније Чарлса Корноволиса, који је изгубио свако упориште у Тибету одлуком да не помогне Пачен лама када је, 1788. године непалска војска ушла у његову земљу. Лама је био принуђен да тражи помоћ од Кине и велика кинеска армија је 1792. године ставила Тибет под своју заштиту. Сматрајући их лицемерима и издајницима, лама је званично затворио границе за Британце. Током читавог 19. века Тибет је за Британце остао „забрањена земља“. [9] Непознавање културе Индијанаца из племена Похатан у Вирџинији, који нису разумели приватно власништво ни брутално понашање енглеских досељеника, довело је 1622. године до рата у којем је десеткована енглеска колонија. [10]

Губитак Нове Француске означио је крај сна о великој колонијалној империји. Током Наполеонових ратова Француска је изгубила готово све своје колоније. По Другом париском уговору, од 20. новембра 1815, требало је да Енглеска врати Француској Сенегал, Мартиник и Гваделупе, а Португалија – Гијану. Те одредбе уговора испуњене су тек 1817. и 1818. године. [12]

Стварање Другог колонијалног царства Француска је започела 1830. године освајањем Алжира. То царство је достигло врхунац између 1920. и 1930. године, када је његова површина износила преко 12 милиона километара квадратних. Било је то друго колонијално царство по величини, иза британског. Најзначајнија колонијална освајања Француска је извршила крајем 19. и почетком 20. века користећи „мирни продор“ и пацификацију, који су у знатној мери били засновани на познавању етничких и културних карактеристика народа у колонијама.

У том периоду антрополози су се бавили политичким, тј. антропологија се бавила политиком. Чедомир Чулић је ту фазу развоја политичке антропологије назвао антропологијом политике. [1] Антрополози су се интересовали за еволуцију цивилизације и државе, а њиховим истраживањима на терену, широм Африке, Океаније и на Блиском истоку, били су обухваћени и проблеми колонијалних друштава.

Савремени француски историчар Ален Ришо пита се да ли је у довољној мери запажено да је колонијална антропологија на терену, у хронолошком смислу, прво била дело војних лица. По суду француског историчара, антропологија је, пре свега, служила вођењу рата. Француска доминација створена је не само силом већ и „другим средствима“. [13]

Мада су нека антрополошка знања коришћена и у Алжиру средином 19. века, француски систем пацификације, заснован на познавању културе, традиције, обичаја, веровања и линија политичких и друштвених подела у колонијама, створила је крајем тог века даровита плејада официра интелектуалаца у Тонкину.⁷ Они су успели да политичким и војним мерама придобију становништво Тонкина и сузбију герилске активности на северу садашњег Вијетнама. Да би осигурали доминацију, Французи су желели да увере становнике Тонкина да је француски поредак бољи од анархије коју стварају герилци. Изградњом путева, мостова, пијаца и школа, унапређивањем пољопривреде и трговине стекли су довољно присталица да организују локалне милиције за заштиту села од герилаца и да створе мешовите одреде, састављене од

⁷ Реч је о генералу Душемину, команданту француских снага у Тонкину, пуковницима Галијенију, Сервијеру и Леотеју и потпуковнику Пенеквену. Најпросвећенији међу тим официрима интелектуалцима, Жозеф Галијени (написао је књигу *Три колоне у Тонкину*) и Луј Ибер Леотеј (аутор књиге *О колонијалној улози војске*), касније су постали маршали Француске, а Пенеквен и Сервијер постали су генерали. Претеча француског система пацификације је маршал Сише (1770–1826), који је у току Француске окупације Шпаније (1808–1813) био једини француски командант који је уживао подршку локалног становништва, стекао војну славу и заслужио маршалску палицу. У прогласу становништву Арагона Сише је истицао: „Моје јединице неће ометати вашу жетву нити се гомилати у вашим градовима, живеће изван насеља, спремне да вас заштите... Издржавање војске биће равномерно распоређено... Изасланици из водећих градова сваке области формираће комитет који ће се старати о праведној репарацији трошкова... Вера и свештеници биће поштовани“. Угледни људи су охрабривани да прихвате учешће у раду локалне управе, цркве нису опљачкане, формиране су жандармерија и народна гарда Арагона од локалног становништва и подстицана је економија, а Сише је поштовао обичаје Шпанаца (нпр. после победе код Сарагосе присуствовао је миси, чиме је стекао поштовање изузетно побожних Шпанаца). Због свега тога, у Арагону није било побуне. [14]

француских и вијетнамских војника. Пенеквен, Галијени и Леотеј су, затим, спровели стратегију „уљаних мрља“. Под том стратегијом се подразумевало стварање јаких упоришта, постављених тако да одбију герилце, осигурају безбедност у околини, омогуће ефикасно управљање освојеним подручјем и створе услове за даље освајање, уз минимални отпор становништва. Попут капи уља, које се лако разливају и спајају, упоришта би се ујединила у територију којом се делотворно управља.

Основе таквог начина пацификације теоријски је уобличио Жозеф Галијени, један од најбољих француских официра у колонијама, посвећен свом послу и дубоко свестан француских интереса. Своје интелектуалне капацитете усмерио је на осмишљавање начина да се ти интереси остваре помоћу релативно скромних средстава којима је располагао. Он је разумео да колонијално царство треба да буде извор ресурса за метрополу, а не простор на којем се троше француски ресурси, укључујући и војне.

Галијени је истицао да су политичке и војне активности у колонијама суштински повезане не само јединственим циљем већ и начином спровођења, а посебно улогом лидера (који обједињују војну и грађанску власт). Није прихватио „чисто“ политичко или војно деловање и критиковао је политичке и војне структуре које заборављају златно правило да се оружана сила и политичко деловање допуњују и комбинују. [15]

Суочавајући се са различитим проблемима у француским колонијама на Далеком истоку и у Африци, Галијени се посветио проучавању културних, социолошких и политиколошких карактеристика домородачког становништва у колонијама у којима је обављао највише дужности. Поставио је принцип „минималне промене“, под којим се подразумевало уважавање битних одлика затечених култура и друштвених заједница и поштовање неких обичаја и облика социјалног понашања. С друге стране, користио је знања о тим културама за остварење француских интереса и извукао је максималну корист уз ангажовање минималне силе.

Галијени је сматрао да је за успех колонијалних освајања неопходно комбиновано деловање политичким, војним и економским средствима, али је политичка средства сматра најважнијим. „Прва брига сваког команданта треба да буде испитивање раса, њихових мржњи и ривалитета, које их међусобно деле и супротстављају. Официр коме пође за руком да направи тачну етногеографску карту територије којом управља, може се надати потпуној пацификацији, после које долази организација која му највише одговара. (...) У ствари, циљ сваке политичке акције у колонији треба да буде разликовање и искоришћавање употребљивих локалних елемената, и неутрализација и уништавање оних елемената који се не могу употребити“.⁸ [15]

Војна средства, по Галијенијевом суду, треба користити за освајање политичких центара, подручја са којих се противник снабдева и комуникацијских праваца. Преостали (највећи) део земље треба освојити предузимањем мањих војних операција и, пре свега, задобијањем поверења локалног становништва. Придобити локално становништво, наоружати га и користити за остваривање сопствених интереса *сredo* је пацификације. Галијени му је посветио велику пажњу и одобравао употребу силе само као крајње средство. Рушилаштво се мора избегавати у земљи над којом треба да се влада и чије ресурсе треба експлоатисати. Саветовао је офицере у колонијама да, чим освоје урођеничко село, обнове све што је у селу порушено,

⁸ Превод преузет из: *Le Monde diplomatique*, НИН, издање на српском језику, бр. 29, март 2008, стр. 5.

отворе пијацу и оснују школу. Одговорити основним људским потребама локалног становништва, поштовати њихову традицију и обичаје у највећој могућој мери, не увредити их игнорантским ставом према њиховој култури, пружити им могућност да живе и раде у миру, разумети их, успоставити однос поверења био је начин за стварање релативно трајног мира у колонијама. Колико је *Pax Gallica* био делотворан показује и пример подршке коју је у Француској екваторијалној Африци имао покрет отпора генерала Де Гола.⁹

Галијени је сматрао да не треба журити са следећим освајањима, да се у њих се треба упуштати тек када се у потпуности овлада већ освојеним подручјима.¹⁰ Уочио је да покорена подручја морају што пре политички, правно и економски да се уреде и учине безбедним. Мислио је да колонија није освојена уколико није умирена (пацификована), тј. уколико је потребна непрекидна репресија војном силом над становницима. Такође, разумео је самоуништавајући карактер силе: онај ко упражњава силу стално троши своје ресурсе на гушење побуна и сузбијање отпора и шири круг својих непријатеља док отпор не постане толико јак да више не може да га заустави сила којом располаже. Зато је сматрао да после освајања треба да наступи период организације и економског просперитета. То не значи да официри и војници треба да се повуку, већ да тада почиње најодговорнији задатак официра у колонији: „Војник прво показује да је ратник... касније, када се постигне мир, одлаже своје оружје; постаје управљач, никада не заборављајући да живи међу становништвом које још увек није коначно побеђено, ни да је његова дужност да их непосредно надгледа...“ [15]

Леотеј је, такође, значајно допринео француској доктрини пацификације колонија. Прихватио је Галијенијев принцип „минималне промене“ и креативно га примењивали у Тонкину, на Мадагаскару, у Алжиру и Мароку. Поред поштовања традиције и обичаја локалног становништва, Леотеј је велики значај придавао сарадњи или удруживању са елитом (политичка, племенска, црквена, економска итд.) покорених народа. Сматрао је да је исплативије да се искористи утицај те елите за остваривање француских интереса него да се од ње начини непомирљиви непријатељ. По његовом мишљењу, треба „владати са мандарином, а не против мандарина“. Слично је поступио и у Мароку: умешао се у династичке сукобе мароканске владарске куће и систематично ширио француски утицај. Тајну успеха француске доминације у колонијама изложио је у једној реченици: „Не рушимо традицију, не мењајмо навике, признајмо да у сваком друштву постоји класа предодређена да влада, без које не можемо, и класа којом се влада, учинимо да владајућа класа остварује наше интересе“.¹¹ [15]

⁹ „Наше екваторијалне територије су баш као целина отварале највеће перспективе. Нарочито у Камеруну покрет против примирја проширио се на све кругове. Становништво... како Французи тако домороци, било је огорчено због капитулације. (...) У Чаду су се услови чинили још бољи. Гувернер Феликс Ебуе... паметни и срчани човек, тај црнац страшно одан Французима... противио се свим својим бићем предаји Француске... Тако се највећи део блока екваторијалне Африке и Камеруна придружио Слободној Француској без и једне капи крви.“ [16]

¹⁰ „One only gains terrain forward after having completely organized the one in the rear.“ Joseph Gallieni, *Three columns in the Tongking, Doctrine*, no 12, CDEF, Paris, 2007, стр. 75.

¹¹ Leautey, *Lettres du Tonkin et de Madagascar 1894-1899*, A.Colin, Paris, 1921, у: *Doctrine*, no 12, CDEF, Paris, 2007, стр. 97.

Галијенијево схватање улоге војних команданта у колонијама прихватио је и Леотеј. Своје постављење за команданта трупа на побуњеном југу Алжира условио је добијањем потпуне слободе војног и политичког деловања на тој територији и одобрењем да, у случају нужде, директно комуницира са министром рата Француске.

Леотеј је сматрао да „у пацификацији нема правила, само ситуација“. За овладавање ситуацијом неопходно је сагледавање свих њених аспеката, артикулисање циљева и одређивање одговарајућих средстава за њихово остваривање. Такав приступ пословима у колонијама омогућио му је да проблеме решава отвореног ума.

Плејади изузетних колонијалних лидера (војни и цивилни) припада и Кополани, Корзиканац који је свој живот посветио упознавању арапске и маварске културе. Боравећи и радећи у Алжиру, Француском Судану, Сенегалу и Мауританији, формулисао је политику према исламу за коју је тврдио да ће гарантовати француску супрематију у читавој северозападној Африци: „Религија која се помаља пред нама као непробојна баријера може, у рукама способних, да постане драгоцено средство (за освајање). Учинимо ли себе заштитницима ислама, боље ћемо га упознати, искористићемо његове ресурсе... бићемо у стању да придобијемо неке људе од утицаја...“ [17]

У Француском Судану и Мауританији Кополани је тежио да стекне поверење локалног становништва и племенских вођа. У преговорима са Маварима и Туарезима користио је искуства стечена у Алжиру и знања о арапским и маварским обичајима. Задобио је поверење неких локалних вођа, искористио унутрашње сукобе Мавара и успоставио контролу над регионом – без рата. Међу Маварима био је познат и као Тихи Освајач.

Мароко је касније подржао маварске вође на југу Мауританије који су се опирали француској доминацији. Кополани је погинуо у цихаду у којем су Мавари покушали да протерају Французе преко реке Сенегал. Тако се још једном потврдила Макијавелијева теза да пропадају ненаоружани пророци. [18] Али, Кополанијеви наследници на месту гувернера Мауританије наследили су разгранату мрежу сарадника међу Маварима и војна упоришта у срцу јужне Мауританије. Осим тога, и сам марокански султан био је приморан да призна француску доминацију, на основу споразума из Фезана 1912. године.

За потпуно присвајање Марока требало је Французима више од двадесет година. Најзначајније кораке на том дугом путу учинио је Леотеј. Успео је да на марокански престо, уместо непокорног султана Абд Ал Хафиза, доведе султановог брата Мулај Јусуфа, човека слабе воље који је признао француски протекторат над Мароком. Руководећи се принципом „минималне промене“, стекао је савезнике међу локалним вођама. Да би здруживање француских интереса са интересима мароканске елите учинио трајним, утемељио је франкофонској образовној систему у Мароку. Најпрестижнија школа у том образовном систему била је Краљевска војна академија у Мекнесу, једина војна академија у француском колонијалном царству. Њена основна улога није била да школује прворазредне официре за француску армију, него да припреми своје пажљиво пробране кадете да успешно наследе своје очеве, угледне људе и племенске вође, по завршетку војне каријере.¹²

¹² Та академија, основана 1919. године, наживела је француску управу над Мароком. [19]

Да би Француска имала користи од протектората над Мароком, Леотеј је морао да сузбије оружане побуне мароканских племена. Он у њима није видео непријатеље које треба уништити крвљу и гвожђем, него елементе друштвене структуре које треба проучити, разумети и привући на своју страну. „Његова репутација успешног и напредног колонијалног управитеља заснивала се на његовој отвореној привржености ненасилном методама у сузбијању оружаног отпора“. [19] Леотеј је желео и да избегне проливање француске крви по беспућима мароканске провинције. Решење које је задовољавајуће за оба аспекта проблема било је увођење, а затим повећање броја мароканских војника у Француском окупационом корпусу у Мароку. Убрзо су Мароканци, потписујући уговор на период до петнаест година, могли да ступе у француску армију као најамници.

У то време Французи су Мароканце, посебно оне берберског порекла, сматрали „рођеним ратницима“ због њиховог обичаја да се од малена уче руковању оружјем и привикавају на напоре. Ратничка традиција, физичка способност, поковавање најстроже дисциплини и фатализам били су квалитети које су француски команданти видели у својим новим војницима. Осим тога, за издржавање тих војника било је потребно мање новца него за издржавање истог броја француских војника, а њихова погибија није много потресала званични Париз. Уз извесне квалитете (и предра суде), био је то основни разлог што су француски официри Мароканце сматрали „савршеним најамницима“. Новија истраживања показала су да основни мотив Мароканаца који су ступали у француску војну службу није била жеља за стицањем ратничке славе, нити је на ту одлуку битно утицала ратничка традиција: њихови примарни мотиви били су друштвено-економске природе. „Рад за Французе“, како је већина ветерана (испитаника) називала своју војну службу, била је најбољи, ако не и једини начин да умакну беде.

Повећање броја Мароканаца у окупационом корпусу претворило је „рат против Мароканаца у рат између Мароканаца“.¹³ Без мароканских јединица Французима би било много теже, можда и немогуће, да овладају том пространом и богатом колонијом. Убрзо су мароканске јединице, првенствено стрелци и коњица, упућиване у различите крајеве француског колонијалног царства (на пример на Левант и у Француску Индокину), па и у саму Француску и Рајнску област. Те јединице су учествовале у Првом и у Другом светском рату, а пред избијање Другог светског рата у војсци је било чак 90.000 Мароканаца. [19]

Pax Gallica није могао да буде успостављен у западној Африци док није укроћена Сахара, огромно пространство сачињено од песковитих, шљунковитих и камених пустиња, стеновитих гребена и планинских венаца и око две хиљаде квадратних метара оаза (које чине само око три одсто укупне површине Сахаре). Густина насељености тог подручја мања је од једног становника по квадратном километру. Кретање караванским путевима Французима су онемогућавали Туарези, најбројније номадско племе, које је вековима контролисало трговачке и истраживачке караване у Сахари. Неколико добро наоружаних француских експедиција није успело

¹³ На пример, у борбама против побуњеника у региону Тадла, у лето 1923, од 231 погинулог и рањеног војника који су се борили под француском заставом 194 или 84 % били су Мароканци. Сауди Салах Бен Ибрахим, ветеран који је служио у француској армији од 1926 до 1943. године, у интервјуу М. Гершовичу изјавио је: „Борећи се међу собом, извршавали смо наређења и трудили се да преживимо“. [19]

да порази те „аристократе пустиње“, све док се у Сахари није појавио још један из плејаде вештих колонијалних официра са задатком да је пацификује и успостави саобраћај између Судана и Алжира. [9]

Пуковник Лаперин именован је за команданта сахарских оаза 1901. године. Схватавши да се пустињом може владати само на начин на који то вековима чине Туарежи, Лаперин се заинтересовао за живот номадских племена и потпуно му се прилагодио. Пошло му је за руком да придобије мање значајна племена, дугогодишње непријатеље Туарега, и своје нове савезнике добро је обучио, опремио модерним оружјем и снабдео храном. Формирао је одреде на камилама, а француске официре који су служили у тим одредима претворио је у праве пустињске номаде. Они нису имали своје касарне, него су живели тамо где је било испаше за камиле. Почетком 1902. године, Лаперин је напао Ин Салах, традиционално састајалиште туарешких поглавица. Средином исте године, Туарежи су на Ахагару претрпели тежак пораз.

Лаперинови одреди на камилама наставили су патролирања Сахаром. Један од тих одреда, 1905. године, четири пута је прешао Сахару по најтоплијем времену, при чему није изгубио ниједног човека, нити камилу. Од 1910. године успостављен је редовни поштански саобраћај преко највеће пустиње на свету. [9]

Француски официри у колонијама тежили су да упознају противника како би га савладали. Да би успели у својој мисији, користили су знања о култури локалног становништва, његовим идејама, друштвеној организацији, понашању и слично. Дакле, суштински антрополошка знања, мада често прикупљена на недовољно систематичан и научно неутемељен начин. Наравно, када се доврши освајање, антропологија није више „својина“ официра у колонијама – неки истраживачи на терену тада су се придруживали протестима колонизованих или протестима становника у метрополама. Ришо истиче да су радови већине антрополога у доба колонијализма, ипак, коришћени за политичке циљеве. [13] Увек и свуда, успешни владари и освајачи ослањају се на културне, етничке, економске и политичке поделе. Ако су их научници претходно пажљиво проучили, научно знање је примењивано и у рату.

Амерички антрополози у Другом светском рату и савременим оружаним сукобима – *Pax Americana*

Прва озбиљна политиколошко-антрополошка истраживања у Сједињеним Америчким Државама настала су у сумрак америчко-индијанских ратова, после оснивања резервата у које су смештана поражена племена америчких домородаца. Биро америчке етнологије Смитсоњијан института, основан 1879. године, истраживао је политичку организацију Индијанаца у резерватима и тим истраживањима повезао је антропологију и политику. [1]

Почетком 20. века амерички антрополози су се делили на оне који су се специјализовали за описивање посебних племенских заједница и оне који су у својим истраживањима домороце смештали у историјске токове развоја европских заједница. Усвајајући партикуларистички приступ у проучавању народа у Северној Америци, антрополози су издвојили и углавном проучавали рат, као најутицајнији чинилац у политичким процесима домородачких заједница. [1]

Најзначајнији антрополог у том периоду био је Франц Боас. Анализирајући политичке процесе између друштвених група, Боас је закључио да ти процеси нису последица рационално појмљених предности, него израз ирационалног опирања ономе што је страна. Заједница опажа сопствену културу као надмоћну, а према странцу изражава неповерење и непријатељство; странац је непријатељ ког треба уништити.¹⁴

Други светски рат донео је САД велика искушења. Због рата са Јапаном, војне власти су процениле да је неопходно расељавање Американаца јапанског порекла са обале Пацифика. Амерички војници нису упућивани само у Европу него и у Африку, Азију и Океанију, где су се сусрели са културама које нису ни познавали, ни разумели. Постојала је оправдана потреба за супротстављањем фашистичкој пропаганди, да мутна бујица расизма не би поплавила САД и покварила сарадњу америчких војника са народима на територијама захваћеним ратом. Суочавајући се са тим проблемима и покушавајући да их реши, држава је ангажовала антропологе у више цивилних и војних агенција очекујући од њих да стручним знањима и познавањем других народа и њихових култура допринесу напорима Владе.

Одлуком војних власти од 16. марта 1942, Западна обала САД проглашена је забрањеном зоном за све Американце јапанског порекла. Око 110.000 људи расељено је у десет логора. После већег броја побуна и штрајкова у тим логорима, Власти за ратно пресељење успиле су 21 антрополога да процене дотадашњу политику управљања логорима, открију узроке честих побуна и предвиде реакције интернираних људи на будуће административне мере. Поред саветовања администрације задужене за управљање логорима, антрополози су настојали да убеду Американце да су интернирани људи лојални и да доприносе ратним напорима, што је било значајно са становишта борбе против расизма. Живот у логорима посматран је као фаза припремања Американаца јапанског порекла, који су пре интернације живели у затвореним заједницама, „малим токијима“, за амерички начин живота. Да би асимилација успела, антрополози у служби Власти за ратно пресељење залагали су се да Американци јапанског порекла после рата буду расељени по читавој територији Сједињених Држава. [20]

Током Другог светског рата основан је Етнографски одбор, у коме су радили стручњаци из области антропологије, лингвистике и културне географије. У служби за ратне информације радио је тим британског историчара Џорџа Тејлора, чији су сарадници били познати антрополози Клајд Клакхон, Рут Бенедикт, Џон Ембри и други. Према речима Дејвида Прајса, Тејлор је од својих сарадника антрополога тражио „да одговоре на основна питања у вези с природом јапанског националног карактера и да анализирају вероватни утицај разних војних стратегија против Јапанаца“. [20] Тејлор је 1945. године убеђивао председника САД Франклина Рузвелта да Јапанци нису „културно неспособни за предају“ и да неће морати да се боре до последњег човека. Покушао је у то да убеди и председника Трумана, али без успеха – две нуклеарне бомбе бачене су на Јапан.

¹⁴ Боасово антрополошко становиште о испољавању непријатељства према странцу слично је схватању појма политичког Карла Шмита. Шмит тврди да специфично политичко разликовање на које се могу свести политичке радње и мотиви јесте разликовање пријатеља и непријатеља. Непријатељ је „управо онај други ... нешто друго и страна, тако да су у екстремном случају са њим могући конфликти... Рат следи из непријатељства, јер је непријатељство бивствовању примерено негирање неког другог бивствовања“. [3]

Рад антрополога није био ни без несугласица ни без озбиљних разилажења. Џон Ембри критиковао је преокупираност својих колега националним карактером Јапанаца и других у то време непријатељских нација, сматрајући неке од њихових исказа расистичким. Наиме, он се противио уверењу да „због непожељне карактерне структуре ... непријатеља и због наших сопствених пожељних ... врлина (укључујући боље ватрено оружје), имамо морално право да уђемо и реформишемо, и силом ако је неопходно, породични живот, образовање и религију народа другачијих од нас“. [20]

Рут Бенедикт је објашњавала напад Јапана на САД агресивношћу јапанске културе. Такав став оштро је критиковао Ричар Мајнер: „Како објаснити Перл Харбур? Не војним односима, економским бојкотом, правилима неутралности и сличним, већ јапанским карактером; не политиком и дипломатијом, већ патологијом“. [20]

Фашистичка пропаганда и ширење расизма могли су да изазову немире у Сједињеним Државама, да угрозе америчку ратну производњу и погоршају односе америчких војника са становништвом у прекоокеанским земљама у којима су се борили. Америчко удружење научних радника иницирало је израду памфлета „Расе човечанства“ ради превазилажења расних предрасуда међу грађанима и војницима САД. Памфлет су написале Рут Бенедикт и Џин Велтфисх а објављен је у октобру 1943. године.¹⁵

Нису само Сједињене Државе користиле услуге антрополога у току Другог светског рата. У Аустралији, на пример, антрополози су учествовали у управљању ефектима рата на домородачке заједнице и спречавању јапанског утицаја на Аборицине. Штампан је и памфлет „Ти и домородац“, намењен аустралијским војницима упућеним на Нову Гвинеју. [20]

У периоду хладног рата односи између антрополога и владиних служби, пре свега обавештајних, постали су сложенији. Нека истраживања директно су финансирале обавештајне агенције да би искористиле њихове резултате. Дешавало се и да обавештајне агенције употребе резултате независних антрополошких истраживања. Понекад су антрополози знали да помажу тим агенцијама, а некад нису били обавештени о томе ко ће и у које сврхе користити резултате њиховог рада. Зато Дејвид Прајс прави разлику између свесних и несвесних, директних и индиректних интеракција, па закључује да су могућа четири начина сарадње антрополога са обавештајним службама: „свесно-директно, свесно-индиректно, несвесно-директно, несвесно-индиректно“. [20]

Средином 20. века Америчка антрополошка асоцијација омогућила је Централној обавештајној агенцији (*Central Intelligence Agency – CIA*) да у тајности формира базу података о областима стручности чланова тог професионалног удружења антрополога. Антрополози су, потом, ангажовани у америчким војнообавештајним активностима у Кореји, Латинској Америци и Југоисточној Азији. [20] Познат је краткотрајни пројекат „Камелот“, у оквиру којег су антрополози проучавали културне услове насиља у Чилеу у време када је Ција покушавала да спречи долазак на власт Салвадора Аљендеа. Други познати пројекат назван је „Грађанске операције и подршка револу-

¹⁵ У памфлету пише: „Победа над Силама осовине и војно уништење фашизма представљају заједнички циљ око кога се окупило тридесет и пет нација. ... Ове уједињене нације укључују најразличитије физичке типове људи, најразличитија веровања и најразличитије начине живота. Бели људи, жути људи, црни људи и такозвани „црвени људи“ из Америке, народи Истока и Запада, из Тропа и са Арктика – сви се заједно боре против једног непријатеља...“ Дистрибуција памфлета обустављена је већ у марту 1944. због процене војних власти да је испуњен техникама комунистичке пропаганде. [20]

ционарном покрету“. Циљ тог пројекта било је усклађивање војних и цивилних програма и планова за америчку пацификацију Вијетнама. У ту сврху, требало је сачинити „људску картографију терена“, која би омогућила идентификовање група и особа осумњичених да подржавају вијетнамске комунисте. „Сасвим сигурно се зна да су током ове операције коришћени резултати антрополошког истраживања“. [21]

Крајем 2003. године амерички официри у Ираку жалили су се на слабо познавање локалних прилика, обичаја и културе народа Ирака. Пентагон је одлучио да ангажује антрополога културе Монтгомери Мекфејт, која је већ била позната по томе што је заговарала примену друштвених наука приликом унапређења стратегије и војних операција. Она је помогла и у развоју базе података из које официри добијају детаљне информације о локалном становништву. Пензионисани пуковник Стив Фондакаро, који је 2006. године укључен у пројекат, предложио је да се научници придруже јединицама на терену. Био је то почетак систематичне примене знања, истраживања и анализа из области друштвених наука у бригадама. На тај начин требало је да се командантима јединица прибаве неопходна релевантна социолошка и културна знања која ће им користити при одлучивању, тј. да им се ставе на располагање стручност и искуство „друштвењака“, чији ће савети омогућити боље разумевање ситуације на терену и утицати на стварање поверења између локалног становништва и америчких војника. Успостављен је *Human Terrain System (HTS)*. Тај систем је заснован на уверењима: 1) да остваривање циљева националне безбедности зависи од разумевања друштва и култура у којима су ангажовани њени ресурси, 2) да је у војним операцијама неопходно и легитимно коришћење друштвених наука и 3) да разумевање друштва и култура утиче на смањење потребе да се користи сила. Систем чине тимови на терену (*Human Terrain Teams*), тимови за анализу (*Human Terrain Analysis Teams*), Истраживачки центар за подршку (*Research Reachback Center*), Мрежа предметних стручњака (*Subject Matter Expert Network*) и Тим за развој програма (*Program Development Team*). [22]

Тимови на терену, које начелно чине два цивила и три војна лица (вођа тима, организатор истраживања, два антрополога или социолога задужена за етнографска или социолошка истраживања и аналитичар), ангажовани су у бригадама. Пошто је читав систем (*HTS*) еластичан, ти тимови у пракси имају од три до осам чланова. Неки од њих су у потпуности попуњени цивилима, док друге чине искључиво војна лица, а чланови тимова, у зависности од задатка, имају различите образовне профиле (могу их чинити антрополози, социолози, политиколози, историчари, социјални психолози, економисти, лингвисти и други). Тимови су у потпуности интегрисани у штабове и учествују у планирању, припреми и извођењу борбених и других дејстава.

Тимови за анализу слични су по саставу тимовима на терену, али пружају подршку командама дивизија.

Истраживачки центар за подршку обезбеђује исцрпну аналитичку и истраживачку подршку ангажованим тимовима. Састоји се од тимова специјализованих за конкретну (географску) област у којој су ангажоване војне јединице и тимови на терену (на пример, за Ирак или Авганистан). Налази се у САД, чине га стручњаци у различитим дисциплинама друштвених наука и ради 24 сата седам дана у недељи.

Мрежа предметних стручњака обезбеђује додатна и дубља истраживања, по потреби. У њу су укључени експерти који се ангажују по позиву.

Тим за развој програма чини особље система и други, попут представника Владе, трустова мозга и универзитета. Задатак тог тима је да сагледа способности система, његову доктрину и процедуре које су у употреби, да их критички преиспитају и унапређује. Тим даје годишњу оцену свих елемената система.

У средишту интересовања антрополога ангажованих у свим структурама које чине *HTS* јесте начин на који друштвене заједнице доносе одлуке и формирају ставове. Пошто схватају друштвени контекст, они могу релативно поуздано да предвиде реакцију становништва на конкретне активности оружаних снага. Уочавајући потребе и очекивања локалног становништва, процењују које ће активности допринети повећању поверења локалног становништва према војним снагама, наравно у границама могућег.¹⁶ На основу тога, антрополози омогућавају командантима и командирима да војне активности виде очима локалног становништва. Едукацијом војника они помажу у отклањању оних сукоба који настају као последица неразумевања или непоштовања локалних обичаја. То се показало као посебно важно у асиметричним сукобима, у којима Сједињене Државе, из више разлога, ограничавају слободу властитог деловања у сукобу, док се друга страна бори свим средствима. До сада је наведени систем примењен у Ираку и Авганистану, а према речима Стива Фондакара, Пацифичка и Афричка команда Оружаних снага САД уочиле су интерес за његову примену.¹⁷

Таква примена антропологије није наишла на опште одобравање стручне јавности у САД. Сарадња са Владиним службама је традиционална линија подела за антропологе у тој земљи. Још 1919. године Франц Боас је јавно осудио четворицу колега зато што су теренска истраживања користили као параван за обавештајне активности, чиме су издали науку и угрозили кредибилитет антрополошких истраживања. Због тог иступа, Боас је уклоњен из савета Америчке антрополошке асоцијације и из Националног савета за истраживања, са образложењем да је злоупотребио професионалну позицију за постизање политичких циљева, те да су његове оптужбе угрозиле могућност других антрополога да спроводе теренска истраживања.

Почетком педесетих година 20. века Америчка антрополошка асоцијација помогла је Цији да формира базу података о стручности чланова тог професионалног удружења антрополога. Ипак, ангажовање антрополога у Кореји, Вијетнаму и Латинској Америци изазвало је бурна спорчења у стручној јавности. Неслагања су кулминирала на годишњој седници Америчке антрополошке асоцијације на којој је Маргарет Мид покушавала да избегне оптужбе на рачун примењеног рада у служби државе.

¹⁶ У једној области у Авганистану талибани су често нападали америчке снаге. Таква ситуација је трајала пет година, без обзира на мере које су предузимане да се напади спрече. Један од антрополога ангажованих у Авганистану приметилa је да у тој области живи велики број сиромашних удовица. Доводећи у везу сиромаштво старијих жена са одлуком њихових синова да се, ради материјалне користи, придруже побуњеницима, предложила је да се покрене програм за обуку и запошљавање удовица. Био је то један од првих успеха *HTT* у Авганистану. У другој области антрополози су учили да талибани покушавају да искористе поделе међу Задранима, припадницима једног од најзначајнијих племена на југоистоку Авганистана, како би овладали том облашћу. Антрополози су саветовали посредовање међу вођама завађених фракција. Преговори су успешно окончани договором да америчка страна помогне изградњу школе, потребне свој деци у заједници. Пуковник Мартин Швајцер, командант 82. ваздушно-десантне дивизије, која је сарађивала са антрополозима, изјавио је да је број борбених операција умањен за 60 % од доласка антрополога у његову јединицу. [23]

¹⁷ *BBC News*, 16. октобар 2007.

Њен извештај је одбачен, а усвојен је документ под називом „Принципи професионалне одговорности“. Њиме је прописана одговорност антрополога према онима које проучавају и забрањено тајно пружање података некој од заинтересованих страна. Делатност којом се баве антрополози ни у ком случају не сме да нанесе штету испитаницима, који морају свесно да прихвате учешће у истраживању.¹⁸ Требало је да тај документ буде *credo* свих чланова Асоцијације. „Временом је строгост ових принципа ублажена прописивањем да антрополози нису обавезни да прослеђују извештаје Владицим службеницима, осим ако се појединачно и експлицитно нису сложили с тим“. [20] Дејвид Прајс иронично коментарише да „антрополози не морају да буду шпијуни, осим ако то не желе или ако на то нису обавезани уговором“. [20]

Ни *HTS* није прошао без оштрих расправа. У септембру 2007, група научника оформила је мрежу заинтересованих антрополога која је направила пројекат о „одбијању учешћа у гушењу побуне“. Дејвид Прајс, један од њених оснивача, упозорава: „Ми нисмо обавезно против сарадње са војском, али смо против свега што служи борби против устаника и што представља кршење деонтолошких норми истраживања. Захтевам од наших колега да изјаве како неће користити антропологију за тај циљ“. [21] Више од 650 антрополога потписало је изјаву којом одбацују *HTS* јер сматрају да нема доказа о његовој ефикасности, да представља „бацање пара“ пореских обвезника, да се коси са етичким принципима антропологије и других друштвених правила и да је опасан (двоје антрополога изгубило је живот у Авганистану, а један у Ираку). [24]

У октобру 2007. Извршни савет Америчке антрополошке асоцијације усвојио је декларацију којом се не забрањује учешће у *HTS*, али се препоручује антрополозима да не учествују у кршењу кодекса своје професије. Следећег месеца, на скупштини Асоцијације противници и браниоци *HTS* повели су жестоку расправу, у току које су заступници сарадње са војском покушавали да свој рад прикажу као спасоносан, док су критичари настојали да им укажу на наивност таквог става.

Они који нису спремни да прихвате учешће у *HTS* изразили су забринутост за кредибилитет антропологије и бојазан да ће сви антрополози бити окарактерисани као нека врста обавештајца која прикупља информације на терену за потребе оружаних снага. Неки тврде да *HTS* милитаризује антропологију, а програм називају „најамничком антропологијом“. С друге стране, антрополози који су укључени у *HTS* тврде да њихова истраживања не угрожавају антропологију јер се антрополози на терену не баве обавештајним радом нити проналажењем, одређивањем или обележавањем циљева. Напротив, они се боре против неразумевања различитих култура и за успостављање међусобног поверења између америчких војника и становништва земља у којима су они ангажовани. Дејвид Мацуда, један од антрополога који су приступили *HTS*, наводи да је њихов циљ да од непријатеља начине пријатеље. Монтгомери Мекфејт, која сматра да војска мало издваја за истраживања у области друштвених наука, мада би такво истраживање могло да буде од пресуд-

¹⁸ У тексту Принципа, између осталог, пише: „У истраживању, антрополог је превасходно одговоран онима које проучава. У случају конфликта интереса, они морају да буду на првом месту. Антрополози морају да учине све што је у њиховој моћи да заштите физичко, социјално и психолошко благостање оних које проучавају, као и да уважавају њихов дигнитет и приватност... спонзорима не би требало подносити извештаје који нису доступни читавој јавности и, тамо где су практично употребљиви, проучаваној популацији... Антрополози не би требало да једнима тајно прослеђују резултате, док их другима ускраћују...“ [20]

ног значаја за успех војних операција, и која је у мају 2007. године представила план за остваривање пројекта *HTS*, истиче да је њихов циљ да помогну војсци да стиша конфликте, уместо да их разбукти. Зато, према њеном мишљењу, *HTS* не милитаризује антропологију, већ антропологизује војску. [21]

У интервјуу који је дала америчком националном радију 2002. године, Ана Симонс је поједностављено, али не без прагматизма, сажела битне разлоге због којих антрополози треба да се укључе у војне програме: „Овде је кључно питање шта имамо да понудимо људима који треба да иду на Филипине, у Грузију, у Јемен, у Афганистан, у Ирак, и куд год, да би им помогли да разумеју на шта ће наићи на терену. Што наши момци буду боље припремљени, мање ће жртава бити на свим странама. Ствар је у томе да смо у рату против тероризма и да се суштински боримо против људи који желе да униште Сједињене Државе. Ако антрополози желе да држе главе у песку и да не помогну, од кога ће онда војска, CIA и друге агенције затражити информације?“ [20]

Дејвид Прајс, насупрот томе, каже: „Као грађани и чланови професионалних асоцијација, антрополози морају да надгледају и говоре против директних и индиректних претњи које садашњи рат доноси разним народима широм света. (...) Мо-рамо пажљиво изабрати начине употребе антропологије у актуелном рату, пошто се чини да ће бити кориштена на овај или онај начин. Можемо да помогнемо откривању сложености која се налази иза поједностављене слике и да деегзотизујемо оне који су маргинализовани као нецивилизовани или реакционарни...“ [20]

Спорења америчких антрополога у вези са војним програмима у којима неки од њих учествују, док им се други противе, нису завршена. Да користи (у циљно-рационалном смислу) од сарадње антрополога и војске нема, не би било ни сарадње ни спора. У најбољем случају за противнике те сарадње, она би могла да буде несвесно-индиректна. Од пресудне важности за савремену антропологију јесте да њени посленици не пређу границу иза које наука о човеку постаје наука против (других и/или другачијих) људи.

Закључак

У стварности је одавно побито становиште да је антропологија апсолутно изван политике и оружаних сукоба. Знања о човеку, његовој култури, раду, обичајима, идејама и друштву које ствара и у коме живи, дакле, о свему чиме се бави антропологија, користила су се у политичке сврхе (и логика рата је у политичкој сфери) још у време древних источњачких деспотија. Од Медије и Персије Ахеменида, хеленске државе и Римског царства, преко нововековних колонијалних империја, до савременог света, примена тих знања имала је често пресудан значај за зарађене стране. С друге стране, нико није спреман јавно да заступа становиште да је (зло)употреба антропологије сваке врсте унапред оправдана, што значи да се при-знају, макар декларативно, границе које утврђује етика.

Поседовање основних антрополошких знања има велику важност приликом упућивања снага у мировне мисије у удаљене земље. Ономе ко искрено жели да подржи мировне напоре свакако није стало да због непознавања локалних обичаја испровоцира сукоб. Дела насиља која чине појединци могу да буду повод масовног насиља.

Колективно насиље често је последица „стрмоглавог инцидента“, који није нимало случајан и претходи му тачно одређени след радњи. [25] Тај инцидент, мада може да буде тривијалан, велики број људи доживљава као очигледну неправду, због чега прераста у нереди и насиље. Он је искра која пали буре барута. Захваљујући особини да привлачи људе, насиље има потенцијал да се развија од акта агресивности појединца до вида друштвене активности. На тај начин оно чини помак од интерперсоналног до колективног, а понекад и до макросоцијалног нивоа. Досежући макросоцијални ниво, насиље је често пресудно утицало на ток историје људског друштва.

Са етичког аспекта, нема ничег спорног у антрополошким истраживањима која доприносе побољшању квалитета живота војника. Међутим, када се од антрополога захтева да спроведе истраживање над испитаницима које његова држава (послодавац) сматра непријатељима, намећу се многа питања (да ли ће истраживање утицати на могућност других антрополога да спроведе истраживања на терену? да ли ће угрозити животе научника на терену? хоће ли довести у питање кредибилитет саме антропологије? како ће бити употребљени резултати истраживања? да ли ће се и како заштитити интереси испитаника? и слично). Та питања су потпуно релевантна за научнике земаља које су укључене у асиметричне сукобе и мултинационалне операције. У случају тоталног рата, поглед на те проблеме би се вероватно променио, као у време Другог светског рата. Државе би тада могле да упуте антрополозима речи Лава Троцког: „Можда ви нисте заинтересовани за рат, али је рат заинтересован за вас“.

Мада крајности и претеривања често привуку и опчине људе, у њима нема плодоносних решења за конфликте који неопозиво постоје у свету који познајемо. У њима нема оног зрна горушице које, кад се посеје, буде мање од свих семена на земљи, а кад узрасте, „пусти гране велике да могу у његову хладу и птице небеске боравити“ (Марко 4:32).

Без обзира на врсту оружаног сукоба у којем се евентуално примењује, антропологија на терену не сме да постане огранак обавештајних служби. Уколико може да допринесе бољем разумевању различитих култура, ненасилном превладавању конфликта, смањењу интензитета насиља или избегавању непотребних конфликтних ситуација, њена употреба је оправдана.

Литература

1. Чупић, Ч.: *Политичка антропологија, хрестоматија*, ФПН, „Чигоја штампа“, Београд, 2002.
2. Голубовић, З.: *Антропологија у персоналистичком кључу*, „Гутембергова галаксија“, Београд–Ваљево, 1997.
3. Шмит, К.: *Норма и одлука, Карл Шмит и његови критичари*, „Филип Вишњић“, Београд, 2001.
4. Потезица, О.: *Древна Персија*, „Филип Вишњић“, Београд, 2007.
5. Монтескје, Ш.: *Разматрања о узроцима величине Римљана и њихове пропасти*, „Утопија“, Београд, 2004.
6. Кајтез, И.: „Римска империја – снага и моћ њеног оружја“, *Војно дело*, 1/2007, ВИЗ, Београд, 2007, стр. 114.
7. Вергилије: *Енеида*, „Бард-Фин“, Београд, 2006.

8. Бартз, К.: *Енглеска осваја Индију*, „Еос“, Београд, 1937.
9. *Тајанствени континенти*, „Вук Караџић“, Београд, 1979.
10. *Нови свет*, Вук Караџић, Београд, 1979.
11. Lухардо Н.: *Француска Револуција*, „Младинска књига“, Љубљана–Загреб, 1989.
12. Лефевр, Ж., Путас, Ш., Бомон, М.: *Историја француске*, књига друга, „Просвета“, Београд, 1961.
13. Ришо, А.: „У служби колонизатора“, *Le Monde diplomatique*, НИН, издање на српском језику, бр. 29, март 2008, стр. 5.
14. Ојала, Ј.: *The Peninsular Marshal, Suchet*, in: *David Chandler, Napoleon's Marshals*, Cassell, London, 2000, pp 490–503.
15. *Doctrine*, no 12, CDEF, Paris, 2007, pp 75–97.
16. Де Гол, Ш.: *Ратни мемоари, Позив (1940–1942)*, „Просвета“, Београд, 1968.
17. Harrison, С.: *France and Islam in West Africa, 1860–1960*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1988.
18. Макијавели, Н.: *Владацац*, „Дерета“, Београд, 2005.
19. Gershovich, М.: „Collaboration and „Patification“: French Conquest, Moroccan Combatants and the Transformation“, *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East*, 24, Durham, 2004/1, p. 139.
20. Рибих В.: „Амерички антрополози у рату“, у: *Антропологија 3* (2007), Центар за етнолошка и антрополошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2007, стр. 40–48.
21. Бимен. В.: „Антропологија као оружје у рату“, *Le Monde diplomatique*, НИН, издање на српском језику, бр. 29, март 2008, стр. 4.
22. <http://humanterrainssystem.army.mil/Default.aspx> (22. 10. 2011)
23. Rhode, D.: „Army Enlists Anthropology in War Zones“, *The New York Times*, 5 October 2007.
24. <http://sites.google.com/site/concernedanthropologists> (22. 10. 2011)
25. Тох, Х.: *Насилници*, „Просвета“, Београд, 1978.